

Sultan İkinci Abdülhamid Han'a dair her şey...

DEVLET VE MEMLEKET GÖRÜŞLERİM

Prof. Dr. A. Atilla Çetin

Yayına Hazırlayanlar
Selman Soydemir - Osman Doğan

HAMİDİYE

KİTAPLIĞI

İstanbul 2021

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	9
Önsöz.....	11

A - SİYASİ MUHTIRALAR

Osmanlı'nın Reçetesi: İnce Siyaset ve İyi Bir Islahat.....	15
Devletin Takip Edeceği Yol Haritası	27
Yunanlılarla Muhtemel Bir Savaşa Hazırlık	34
Islahat, Islahat, Islahat...!.....	36
Avusturya'nın Bosna'yı İşgali Hakkında.....	38
Osmanlılar ve Avrupa.....	41
Devlet Bütçesi ve Osmanlı Ordusu.....	48
İngilizlerin Amacı, Osmanlı Devleti'ni Mahvetmektir.....	54
Nihai Hedefleri, Osmanlı Topraklarını Paylaşmaktır.....	65
Rumeli'de İzlenecek Yol	67
Zeytun'da Çıkan Ermeni Ayaklanması.....	71
Avrupa'nın Genel Siyasi Durumu.....	76
Ermenilerin Arkasındaki Güçler.....	86

Mısır Üzerinde İngiliz ve Fransız Oyunları.....	88
Osmanlı Devleti Doksanüç Harbi'ne Nasıl Sürüklendi?	93
Bulgaristan Prensini Durumu	106
Doğu Rumeli'de Rus-İngiliz Rekabeti.....	109
Yunanistan ile Sınır Meselesi.....	112
İngiliz Elçisine Söylenenler	114
Balkanlar ve Doğu Rumeli'nin Önemi.....	119
Osmanlı Devleti'nin Bekası için Gereken Unsurlar	126
Mısır ve Sudan'daki Karışıklıklar	147
Girit'te Sular Durulmuyor	154
İngiltere ile Yapılacak Sözleşmeye Dair İtirazlar	156
Üç Mühim Mesele	159
İngilizlerin Sinsi Oyunları.....	161
Kurulması Muhtemel Hristiyan Birliği	165
Bir Sergi Vesilesiyle Sultan Abdülhamid Han'ın Açılış Konuşması.....	171
Berlin Antlaşması ve İngilizler	173
Berlin Kongresi'nde Ermeni Hilesi!.....	176
Sultan Abdülaziz Han'dan Kalan Paralar.....	178
Bulgar Gemilerinin Boğazlardan Geçişİ.....	180
Sason'daki Ermeni Hadiselerinin İçyüzü.....	194
Padişahın Kahraman Arnavutlara Nasihati: Bölünmeyin!.....	197
Boğazlar'ın Kontrolü	205
Bulgaristan'da Yeni Prens Seçimi.....	208

B - ISLAHAT İLE İLGİLİ MUHTIRALAR

Bu Konu Osmanlı Devleti İçin Hayat Meselesidir.....	211
Doğu Vilayetlerinin Durumu	213
Yabancı Elçilerin Verdiği Rapor.....	218
Nefsime Değil, Dinimi, Milletimi ve Vatanımı Düşündüm.....	221

Devlet İşleri Nasıl Yoluna Koyulmalı?.....	224
İstanbul'da Çıkan Ermeni Hadiseleri.....	229
Trablusgarp Nasıl Gelişir?.....	233
Rumeli'nin Sosyal, Siyasi ve Mali Durumu	240
Jandarma ve Polis Teşkilatı.....	242
Ordu ve Donanma Nasıl Güçlenir?.....	247
Her Sahada Islahat.....	256
Hekimlerin Sultan Abdülaziz Han'a Yutturdıkları Haplar!	262
Askerî Konularda Alınması Öngörülen Tedbirler	271
Yunan ile Savaş Çıkarsa.....	278
Rus Saldırılarına Dair Sultandan Meclise Tavsiyeler	303
Yemen'deki İdarecilere Tavsiyeler.....	305
Rumeli Vilayetinde Yapılacak Islahatlar	306

C - MUHTELİF KONULARA DAİR MUHTIRALAR

Kâğıt Paralar Tedavülden Kaldırılmalıdır	311
Kâğıt Paranın Piyasadan Kaldırılması.....	314
Nüfus Sayımlarının Doğru Yapılması	318
Askerin Beş Vakit Namazına Hiçbir Şey Engel Olmamalı	322
Ahmed Midhat Efendi'ye Siyaset Dersi.....	324
Evcil Hayvanların Islahı.....	327
At Cinsinin Islahı ve Çoğaltılması.....	332
Hayvancılığın Gelişimi İçin Büyük Bir Sergi Açılması.....	336
Bağdat Demiryolu Hattının İnşası.....	342
Eserde Yer Alan Muhtıraların Arşiv Numaraları	344
Dizin	345

TAKDİM

Osmanlı tarihinin en dikkat çeken simalarından biri olan Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın, siyasi bir dehâ olduğu artık şüphe götürmeyen bir gerçektir. O, Osmanlı Devleti'nin dışta ve içte siyasi çalkantılara maruz kaldığı, askeri teşkilatın zaafa uğradığı, Tanzimat'la beraber gelen Avrupa müdahalesinin içinden çıkılamayan bir girdap halini aldığı bir zamanda tahta çıkmıştı. Amcası Sultan Abdülaziz Han'ın şehid edilmesi, yerine geçen Sultan Beşinci Murad'ın üç ay sonra tahttan indirilmesi, çok geçmeden patlak veren ve mağlubiyetle neticelenen Rus Savaşı gibi hadiseler, devlet bünyesini derinden sarsmıştı.

Sultan Abdülhamid Han, dedelerinin oturduğu tahta geçtikten ve devlet dizginlerini eline aldıktan sonra, vazifesinin mesuliyetini çok iyi bilerek ona göre yola koyuldu. Dağılmaya yüz tutan koca devleti, 33 yıllık sırlarla dolu idare anlayışı ile bir arada tutmayı başardı. Avrupalı devletlerin, özellikle de İngilizlerin, devleti parçalamak için giriştikleri sinsi faaliyetleri, çok ince siyasi manevralarla her defasında bertaraf etmesini bildi. Böylelikle bir taraftan devletin yıkılmasını önlerken öte yandan boş durmayarak Osmanlı ülkesini adeta yeni baştan imar etti. Mektepler, hastaneler, köprüler, kışlalar, demiryolları, telgraf hatları, fabrikalar vs. yaptırarak ulaşımdan iletişime, eğitimden sağlığa her sahada büyük hizmetlere imza attı.

Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın kendi kaleme aldığı müstakil bir hatıratı bulunmamasına rağmen, Osmanlı vesikaları

arasında, onun devlet ve memleket meseleleri ile alakalı mevzularda görüşlerini ortaya koyan ve “muhtıra” adı verilen birtakım belgeler bulunmaktadır. Bunlar, bizzat padişah tarafından Mabeyn kâtiplerine dikte ettirilmek suretiyle kaleme alınmış metinlerdir. İşte bu kitapta, padişahın saltanat dönemine ışık tutan, halet-i ruhiyesini, siyasi görüşünü ve devlet için nasıl çırpındığını çok iyi yansıtan, etrafındaki devlet adamlarının tutumları ve memleketin içinde bulunduğu durum hakkında çok mühim ipuçları veren muhtıralar bir araya getirilmiştir.

2015 yılında vefat eden arşiv muhibbi Prof. Dr. Atilla Çetin’in 1970’li yıllardan beri Osmanlı Arşivi’nde Yıldız Esas Evrakı üzerinde yaptığı araştırmaları ihtiva eden ve *Devlet ve Memleket Görüşlerim* ismini taşıyan bu çalışmayı daha evvel iki ayrı kitap olarak yayınlanmıştık. Bu kitaplardan biri sadeleştirilmiş metin iken diğesinde orijinal dili korunmuş, yalnız bazı kelimelerin parantez içinde bugünkü karşılığı verilerek okuyucuya kolaylık sağlanmıştı. Atilla Hoca, bu çalışmayı tek kitap yapmaya ve metinleri yeni baştan ele alıp daha anlaşılır hale getirmeye niyetlenmişti. Lakin hocamızın son dönemdeki rahatsızlığı ve ardından gelen vefatıyla bu proje yarıda kalmıştı.

Çamlica Basım Yayın olarak çalışmayı yeniden ele aldık. İki kitabı birleştirdik ve bütünlüğü sağlamak gayesiyle orijinal dili korunan ikinci kitabı da sadeleştirdik. Toplamda 61 adet olan muhtıraları satır satır okuyarak ve Osmanlıca asıl metinlerle karşılaştırarak titiz bir kontrolden geçirdik. Eksiklerini tamamlayarak gerekli tasihleri yaptık. Lüzumlu yerlerde dipnot düşerek izahat verdik.

Son muktedir Osmanlı padişahı Sultan İkinci Abdülhamid Han’ı ve devrini en iyi anlatan eserlerden biri olan bu çalışmayı okuyucularımıza takdim ederken, çalışmanın yayınlanması sırasında emeği geçen herkese teşekkür etmeyi bir borç biliriz.

Selman Soydemir - Osman Doğan

ÖNSÖZ

Maalesef biz talihsiz nesiller, Osmanlı padişahlarını çok iyi tanımıyoruz. Bunun sebeplerinden birisi de geçmiş dönemler için padişahların ellerinden çıkan hatt-ı hümayunların ve daha yakın dönemler için var olan irade-i seniyyeler ve padişahların söyledikleri veya yazdırdıkları, resmî görevlilerin ellerinden çıkan muhtıraların, bir başka deyişle birinci dereceden belgelerin iyi incelenememesi ve hükümdarların görüşlerinin tam olarak ortaya konamamasıdır.

19. asrın en önemli Osmanlı padişahı olan Sultan İkinci Abdülhamid'in devlet ve memleket konularındaki çeşitli görüş ve tekliflerini ihtiva eden ve Yıldız Arşivi'nde bulunan Muhtıra-1 Seniyyeler bu açıdan çok zengin ve çok değerli bir koleksiyondur. Bundan 40 yıl önce Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başladığım zaman ilk memuriyet yerim Yıldız Arşivi'ndeydi. Muhtıra-1 Seniyye'ler ile o zaman orada tanışmıştım. Muhtıralara o zaman başlayan ilgim, her yıl daha da artarak orada genel müdürlük yaptığım dönem de dâhil devam etmişti.

Sultan İkinci Abdülhamid'in çok geniş görüşlü bir devlet adamı olduğunu müşahade etmiş; devlet, siyaset, bayındırlık, eğitim, askerlik, tarım, hayvancılık ve benzeri konularda isabetli görüşlerini ve yorumlarını hayret ve hayranlıkla defalarca okumuştum. Sultan İkinci Abdülhamid'in ağzından çıkan ve resmî saray görevlileri olan Mabeyn Başkâtibi ve Mabeyn

Kâtipleri tarafından onun saltanatı döneminde kaleme alınan bu belgeler, tarihimiz açısından doğru, otantik ve özgün kaynaklardı. Sultan İkinci Abdülhamid'in görüş, düşünce ve geleceğe yönelik projeleri doğru olarak ancak böyle kaynaklardan öğrenilebilirdi. Bu muhtıraların ciddi bir yayını, sultanın engin dünya ve devlet görüşlerini açık bir şekilde ortaya koyacak ve genç nesillere onun kim olduğunu ve ne yaptığını doğru bir şekilde aktaracaktı.

İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Sadrazamlar* adlı eserinde de belirttiği gibi Sultan İkinci Abdülhamid'in hatıratı yoktu. Fakat hatırat adıyla, bir kısmı subjektif, tarafgir, bazen hissiyat dolu bazı eserler de yayınlanmıştı. Ancak Sultan İkinci Abdülhamid'i anlatmakta çok yetersiz olan bu tür eserlerden Sultan İkinci Abdülhamid'i hakkıyla tanımak ve öğrenmek mümkün değildir. Hâlbuki Sultan Abdülhamid Han'ın saltanatı döneminde çoğu hâdiselerin yaşandığı günlerde bizzat sultan tarafından sıcağı sıcağına yazdırılan Muhtıra-ı Seniyye'ler yazdırılarak belli, tarihi belli, muhtırayı dinleyen ve kaleme alan Mabeyn görevlisi belli olan, çok mühim ve sağlam kaynaklardır. İçinde sonradan ilave edilmiş tek bir cümle olmayan bu belgeler sulandırılmamış ve bulandırılmamış haliyle çok sağlam ve güvenilir belgelerdir. Bu bakımdan tarihçilerin ve sosyal ilimlerle uğraşanların güvenerek ve itimat ederek kullanabilecekleri mükemmel arşiv malzemeleridir.

Bu düşünceler ışığında Sultan İkinci Abdülhamid'in çeşitli konularda görüş ve mütalaalarını içeren muhtıraları bir bütün halinde yayına hazırladık. Sultan İkinci Mahmud gibi bir padişah, bir hatt-ı hümayûnunda “*kötü zamanlarda padişah olduk, tarihimiz böyle imiş*” demişti. Bu açıdan bakıldığında Sultan İkinci Abdülhamid'in hükümdar olduğu dönemdeki iç ve dış şartların da çok iyi olduğu söylenemez.

Sultanın devlet ve memleket görüşlerini ihtiva eden ve muhtelif şahıs ve makamlara hitaben kaleme aldirdığı bu muhtıraları,

ehemmiyetine binaen herkesin rahatlıkla okuyup anlayabileceği bir seviyede hazırladık. Gerekli yerlere dipnotlarla açıklama getirdik. Bu bakımdan bu büyük sultanı ve onun düşüncelerini daha iyi anlamak ve anlatabilmek için bu çalışmanın büyük bir hizmete vesile olacağına inanıyorum.

Bu çalışmamı asil, görgülü ve inançlı bir Osmanlı hanımefendisi olan, insanî vasıfları ile bana ve kız kardeşim Aylin'e hâlâ örneklik yapan, eğitimi için duyduğu özlemi bizlerin eğitimi ile gidermeye çalışan, İzmitli Bahriye Miralayı Hacı Ali Bey ve Kandıralı Kereste Tüccarı Emin Ağa'nın torunu merhume annem Ferhunde Çetin'e ithaf ediyorum. Ruhu şad ve mekânı cennet olsun.

Prof. Dr. A. Atilla ÇETİN